

ORTELLS MIRALLES, SALVADOR / PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC: *Joan Fuster. D'un temps, d'un país (1922-1992)*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2022, 500 p., ISBN: 978-84-7822-946-8

En la recta final del centenari de Joan Fuster, la Institució Alfons el Magnànim, amb el suport de la Generalitat Valenciana, l'Ajuntament de Sueca i el Consell Valencià de Cultura, va publicar una obra llargament esperada, sovint imaginada, somiada fins i tot. Encara que els autors afirmen que l'obra és «una biografia» (p. 10), amb l'article indefinit en cursiva, és innegable que l'extensió, l'ambició i les característiques editorials del projecte la converteixen, a hores d'ara, en la biografia de Joan Fuster. Només hi ha un precedent que suposa un punt de comparació vàlid, com va afirmar Daniel P. Grau en la ressenya publicada en *La Veu dels Llibres*: el documental *Ser Joan Fuster*, produït per la Universitat de València l'any 2008, amb Francesc Pérez Moragón entre els seus responsables. La resta d'aproximacions biogràfiques, d'enorme valor, tenien tanmateix un caràcter més heterogeni i parcial. Convé no oblidar les que van aparèixer al cap de poc de morir l'autor, com ara l'obra de gran format *Joan Fuster. Dies i treballs* (1993) o l'*Àlbum Fuster* (1994), una mena de biografia fotogràfica editada per Antoni Furió. De tot això, en fa trenta anys. De llavors ençà no s'havia materialitzat cap projecte complet, fins que es va publicar el llibre que ací ressenyem. Només per aquesta raó ja n'hi ha prou per a considerar-ho com un motiu d'enhorabona. El seu caràcter institucional, però alhora comercial —atés el notable dinamisme quan ha caracteritzat el Magnànim durant els últims anys—, atorga a aquesta biografia la mesura justa de simbolisme i accessibilitat, atributs gens desdenyables en una empresa d'aquesta naturalesa. Al capdavant, quina editorial privada valenciana hauria estat en disposició d'assumir un repte així? L'única excepció era Bromera, amb una llarga tradició de biografies de gran format, interrompuda dràsticament després de la darrera aventura, dedicada a Raimon i publicada en 2016.

Joan Fuster. D'un temps, d'un país (1922-1992) es divideix en dues parts, amb *Nosaltres, els valencians* com a fita divisòria. El responsable de la primera part (1922-1961) és Salvador Ortells Miralles, mentre que de la segona (1962-1992) s'ocupa l'esmentat Francesc Pérez Moragón. Ambdós són especialistes en l'obra de Joan Fuster, com demostren les seues publicacions individuals, però també conjuntes, en particular una de les aportacions més lúcides i reveladores dels darrers anys: l'antologia *Escritos de crítica cultural* (Publicacions de la Universitat de València 2022), precedida d'una introducció fonamental per a entendre la dimensió europea de Fuster. En períodes diferents, a més a més, han estat al capdavant de l'Espai Joan Fuster de Sueca, un centre fonamental per raons científiques i simbòliques, atés que no tan sols hi ha la casa de l'autor, sinó que s'hi preserva el seu imponent arxiu i s'hi duu a terme un notable programa d'activitats culturals i educatives. La pertinència dels autors es justifica, també, pel seu perfil més personal. Ortells, amb un llunyà parentiu amb Fuster, és igualment fill i veí de Sueca, població que coneix amb detall i perspicàcia, com evidencien les pàgines que ha redactat. Tanmateix, per raons d'edat, no va poder tractar Joan Fuster, cosa que sí que va fer Pérez Moragón, trenta anys major. En la segona part de l'obra, de fet, l'autor s'expressa sovint en primera persona, evoca la seua estreta relació amb Fuster i es reivindica com a font i testimoni d'alguns dels episodis que hi relata.

Aquesta dualitat està resolta de manera quirúrgica. En la coberta del llibre, una barra vertical separa el nom dels dos autors. El sumari també identifica clarament qui ha escrit què. Al començament de cada part, una portadella indica el nom de l'autor, amb una gran fotografia de Fuster com a fons (molt jove en el primer cas, més madur en el segon). Fins i tot la bibliografia està dividida. L'únic text que signen tots dos és el «Pròleg» (pp. 7-11), breu i una miqueta asèptic. Només hi aporten una nota de color les referències al liberalisme de Fuster i les pistes sobre l'origen del llibre, que remetent a projectes biogràfics anteriors, la majoria frustrats. Fora d'això, aquesta introducció presenta els continguts i el propòsit del llibre de manera clara i desapassionada, sense aquella tensió tan característica dels pròlegs fusterians, sempre incitadors i plens d'ironia. L'índex onomàstic, òbviament, sí que té ambició de conjunt, com no

podia ser d'una altra manera en una obra com aquesta, que ha de facilitar la consulta del lector curiós o de l'investigador que persegueix referències concretes. Sense abandonar encara els aspectes paratextuals, és molt benvinguda la nota d'agraïments (sense signatura, però) que trobem al final del llibre (p. 500), així com el colofó que tanca el volum, digne i senzill, datat el 23 de novembre de 2022 «coincidint amb el centenari del naixement del gran escriptor valencià». La coberta, d'una blaucor marmòria, reproduïx en una mena de relleu una caricatura que Joan Fuster va fer d'ell mateix. El motiu, repetit en la primera portadella, no podia ser més idoni, ja que condensa la creativitat i la ironia de l'autor en una faceta artística poc coneguda. La maquetació és elegant i, com hem suggerit adés, remet als llibres de gran format, fins i tot als catàlegs d'exposicions. Ben mirat, tot plegat té un aire de família amb l'exposició institucional que albergà el Centre del Carme Cultura Contemporània amb motiu de l'efemèride. Es tracta, en definitiva, d'una obra de pes, notable en les seues dimensions i no massa amanosa, profusament il·lustrada amb fotografies i documents de naturalesa diversa. Resulta estrany que el peu de les fotografies no n'incloga l'autoria, llevat de poques excepcions, i que tampoc s'hi indique la data de la imatge o, si és el cas, la referència de l'arxiu on es preserva. Si bé és cert que la pàgina web de l'Arxiu Joan Fuster proporciona aquesta informació, recollida també en el llibre *Arxiu fotogràfic de Joan Fuster* (IAM 2020), la polidesa acadèmica recomanava aportar totes les dades sense delegar en el lector l'esforç de completar-les per mitjà d'altres fonts. Potser hauria estat una bona idea incloure més imatges de context, en especial en la segona part, sobretot si tenim en compte que els autors aporten molt de material històric, de tant en tant deslligat de l'estricta peripècia vital del protagonista. Com a contrapunt, cal celebrar la reproducció de dibuixos realitzats per Fuster, com també de nombrosos documents poc coneguts, des de fragments de textos inèdits fins a papers de la censura.

Aquest últim argument ens fa pensar en un dels reptes més grans que tenia un projecte d'aquestes característiques: la seua autonomia. Era molt difícil assolir l'equilibri, el punt mitjà, que aconseguira satisfer els lectors més preparats i alhora aquells que tenen menys coneixement de causa. Davant de la

immensitat del personatge i de la bibliografia que l'acompanya, el llibre havia de remetre a textos anteriors, però s'havia de poder sostindre per ell mateix. No es tracta —ni pel format, ni pel to, ni per l'extensió— d'una obra estrictament divulgativa, però aconsegueix aquesta funció. Al mateix temps, alimenta la curiositat dels lectors avançats i aporta llum sobre qüestions fins ara no molt transitades. Així aconsegueix el seu objectiu principal: oferir un recorregut complet, raonat i sistemàtic al voltant de la vida de Joan Fuster. I ho fa, sense enganyar a ningú, des d'una perspectiva d'història cultural, que posa l'accent en l'obra de l'autor i en la seua trajectòria cívica i intel·lectual. La seua intimitat, com ja ha advertit Joan Garí en les pàgines de l'*Ara*, mereix poca atenció, en especial pel que fa a les relacions sentimentals i l'orientació sexual, les quals no s'esmenten en cap de les cinc-cents pàgines del volum. La precària salut de l'autor i la seua mort, relativament prematura, tampoc s'expliquen amb el detall que potser convenia. Al marge d'aquestes consideracions, cal reconèixer que la vida de Joan Fuster no fou tampoc pròpia d'una novel·la d'aventures. Els autors l'encerten a l'hora de desmentir el tòpic de l'escriptor sedentari i tancat a sa casa del carrer de sant Josep, i fan bé de subratllar la seua implicació en múltiples iniciatives, des del projecte de l'editorial AC fins a l'impuls als joves músics de la Nova Cançó. Amb tot, Fuster es resisteix a l'anècdota biogràfica, com demostra la seua tenacitat a l'hora d'excloure-la dels seus textos, fins i tot aquells més personals, com ara els dietaris. En aquest sentit, resultat d'allò més interessant la reproducció d'algunes notes inèdites de caràcter autobiogràfic, en especial aquelles que Fuster va recollir en 1963 amb el títol «Primera memòria» (p. 69-71). Diu Pérez Grau en la seua ressenya que «vist el llibre en conjunt, sovint fa la sensació que s'està fent la biografia d'una persona que té poca vida, si més no, poca vida a banda dels llibres». En efecte, la impressió del lector pot ser aquesta, i tal vegada Fuster s'hi reconeixeria amb un punt de complicitat satisfeta, però tampoc no ens hauríem d'enganyar. Ell mateix ens donava la rèplica: «Llegir no és fugir. Llegir és seguir vivint, i cadascú ho fa a la seua manera».

Una impressió inequívoca que sí que tindran tots els lectors del llibre és la diferència entre cadascuna de les dues parts. El to d'Ortells és més compacte, neutre i acadèmic, amb capítols llargs i homogenis; Pérez Moragón, en canvi,

opta per un estil més segmentat, personal i periodístic, amb capítols d'extensió diversa i orientació més heterogènia. La primera part atorga no poca importància a les circumstàncies socials, econòmiques i polítiques que es donaren a Sueca i València entre 1922 i 1962. Es tracta dels entorns vitals d'infantesa i de joventut, una dimensió que es dilueix en la segona part, on l'escenari perd importància en benefici dels fets —o de determinats fets, si més no. Ortells, un dels màxims especialistes en la poesia de l'autor, li dedica moltes pàgines, cosa que contrasta amb l'escassa reflexió que, al llarg del volum i en termes proporcionals, mereix l'assaig com a gènere literari. Pérez Moragón, amb bon criteri, subratlla la dimensió nacional i política de l'obra fusteriana a partir de 1962, amb una exhaustiva exposició de les polèmiques i les misèries que va desfermar, però això accentua el desequilibri que tot just hem constatat. Ara i adés, com acabe de fer jo mateix, el públic més entrenat es pot preguntar per què s'emfasitza un aspecte concret en detriment d'un altre. Rafael Roca, des de les pàgines de *Caràcters*, va advertir que s'havien obviat les col·laboracions de Fuster amb *Saó*, per exemple, i confessava que li hauria agradat que el llibre s'interessara més pel seu pas per Lo Rat Penat. Així i tot, reconeixia que són observacions menors en un projecte de dimensions *siderals* —l'adjectiu, tan gràfic, és seu—, de manera que no podem demanar Ortells i Pérez Moragón cap impossible. Satisfer totes les expectatives estava, senzillament, fora del seu abast.

Ens agradaria acabar amb una reflexió de caràcter general. En quina mesura aquest llibre es podria traslladar, al peu de la lletra, a uns altres idiomes i contextos? No és una qüestió ociosa, ni de bon tros. Com aquesta biografia demostra, la figura de Joan Fuster és central en la nostra història cultural, per la qualitat, l'envergadura i la influència de la seua obra. Estem davant d'un intel·lectual paradigmàtic, que reivindica la seua llibertat de pensament a tota hora i que, si bé pren partit fins a arriscar la pròpia vida, no ho fa mai amb un carnet polític a la mà. El valor de la seua poesia, l'excel·lència del seu assaig, el compromís amb tantes i tantes empreses culturals i l'ambició europea del seu pensament ens conviden a superar una altra assignatura pendent: la internacionalització del seu llegat. Si aquest procés de difusió de més enllà de les nostres fronteres haguera d'anar acompanyat d'una biografia intel·lectual, el volum

que ara ressenyem seria molt útil i alhora insuficient. Salvador Ortells, Francesc Pérez Moragón i l'equip de la Institució Alfons el Magnànim van fer allò que el títol prometia: amb rigor i exhaustivitat, van situar Joan Fuster en una època i un espai, sense a penes incursions en els seus precedents o en la seua posteritat. Aquesta perspectiva temporal (d'on sorgeix una figura com Fuster i cap a on es projecta la seua obra) contribueix sens dubte a situar-lo entre els grans intel·lectuals europeus del segle xx. Més enllà de *Nosaltres, els valencians* —però també per *Nosaltres, els valencians*—, l'autor va capgirar el nostre panorama literari amb una lucidesa i una capacitat creativa de primer ordre. Les pàgines d'aquesta biografia expliquen molt bé la seua excepcionalitat, però també la posen en context. Al capdavant, Fuster va ser fill del seu temps i del seu país, com qualsevol de nosaltres. Fou una personalitat extraordinària, però definida i coherent amb unes coordenades vitals molt ben descrites en aquest volum. A partir d'aquestes premisses, ens podríem plantejar com explicar Joan Fuster als lectors d'assaig del nostre entorn més immediat. Als nostres col·legues francesos, portuguesos o italians, sense anar més lluny. No podem oblidar que en la vastíssima bibliografia al voltant de l'autor hi ha moltes contribucions que, al costat d'aquest llibre, ens obrin el camí per a fer-ho i són, també, lectures indispensables. Això donaria peu —qui ho sap!— a una altra biografia. Si la cultura, com va dir Fuster, és un llarg procés de corregir i augmentar, aquesta hipòtesi seria la millor notícia per a la posteritat de l'autor i d'aquest llibre monumental, més enllà del seu temps i més enllà del seu país.

GONÇAL LÓPEZ-PAMPLÓ
Universitat de València
goncal.lopez-pamplo@uv.es